

İslamiyet Öncesi Türk Devletleri

A. Kültür Merkezleri:

1. **Anav:** En eski kültür merkezi, at ilk kez burada evcilleştirildi.
2. **Afanesyova:** En eski Türk Kültür merkezi
3. **Karasuk:** İlk demir işlenilen merkez.
4. **Androva:** Türk ataları meydana getirmiştir.
5. **Togar:** En gelişmiş kültür merkezi

B. Devletler ve Boylar:

1. İskitler: (Sakalar)

- İlk Türk boyudur.
- İlk hükümdar Alpertunga (Şu Destanı ona yazılmıştır.)
- İlk kadın hükümdar Tomris, Amazon kadınlarının başıdır.
- İlk atı evcilleştirme ve savaşta kullanma burada.
- Demir, bakır, altın işlemişlerdir. (Bozkırın kuyumcuları denir.)
- Şamanizm ve Göktanrı inancı vardır. İlk mumya mezarcılık buradadır.
- Sanatta hayvan üslubu vardır. Üzengiye bulmuşlardır.

2. Asya Hun Devleti:

- İlk Türk devletidir. Başkenti Ötüken'dir. (Ötüken'e, Toprakana'da denir.)
- İlk Türk-Çin anlaşması Kuzey Şansı imzalanmıştır.
- Çin, Hunlara karşı Çin Seddi yaptırmıştır.
- Kurucusu Teoman'dır. En önemli hükümdar Metehan'dır.
- Metehan: Türk siyasi birliğini sağlamıştır. Ülke en geniş sınırına ulaşmıştır. Çin'i almamış vergiye bağlamıştır. (Çünkü Çinli İnsan sayısı Türk sayısından fazla Çinlileşmemek için.) Vatan sevgisi aşırıdır bu yüzden Çin'e toprak vermemiştir. İpek Yolu hâkimiyetini ele almıştır. İlk disiplinli orduyu kurmuştur. Metehan'dan sonra Ki-Ok tahta geçmiştir.
- Ki-Ok: Çinli kız ile evlenmiştir. Çin ile akraba olmak istemiştir. Çin'li prenses gelince Türk siyasi birliği bozulmuştur. Çin'e özerklik tanımıştır.
- Hohan-ye: Çin'e bağlanmak istemeyince kardeşi Çi-Çi karşı çıkar ve devlet Doğu-Batı olmak üzere ikiye ayrılır. Batı taraf Çin'e bağlanır. Doğu ise yine kendi içinde Kuzey-Güney diye ikiye ayrılır. Kuzey'i Siyenpiler, Güney'i Çin yıkmıştır. Çin'den kaçan Kuzey Hunları Batıya göç etmişlerdir ve Kavimler Göçü başlamıştır. Avrupa Hun Devleti kurulmuştur.

-Kavimler Göçü:

- Balamir önderliğinde olmuştur.
- Roma İmparatorluğu ikiye ayrılmıştır.(Batı-Doğu)
- Doğu Roma Hristiyan (papa), Batı Roma Ortodoks (Patrik)
- Avrupa'da İspanyol, İngiliz, Alman ortaya çıktı.
- Avrupa Hun devleti ortaya çıktı.
- Orta Çağ başladı

- Hristiyanlık Roma'da resmi din oldu. (skolastik düşünce)
- Feodalite (derebeylik) ortaya çıktı.

3. Avrupa Hun Devleti:

- Balamir Macaristan'da kurmuştur.
- Daha sonra Uldız geçmiştir.

Attila:

- Tanrının kamçısı denir. En parlak dönemdir. Doğu Roma ile Margos Barışı yapmıştır. Doğu Roma antlaşmaya uymamıştır. I. ve II. Balkan seferleri sonucunda Anatolyus Barışı yapılmıştır. Daha sonra Batı Roma'nın kızı ile evlenmek için toprağın yarısını istemiştir. Teklif reddedince Galya Savaşı olmuştur. Savaşta kesin galip yoktur. Attila Roma'ya sefer yapınca Papa I.Leo Roma'yı almaması için Attila'ya yalvarmıştır. Attila vazgeçmiştir. Vazgeçme nedenleri=
 - Hristiyanlar için kutsal bir yerdir
 - Roma'nın yenilgiyi kabul etmesi
 - Attila'nın Sasani Devleti'ni almak istemesi
 - Attila'nın zehirlenip öldürülmesinden sonra İlek, Dengizik ve İrnek tahta geçmiştir. Yıkılma başlamıştır. (Attila, Nibulengen Destanında "Etsel" adıyla geçer)

C. Avrupa'da Kurulan Diğer Türk Devletleri:

1)Avarlar: (Juan-Juan Türkleri)

- Bayan Han kurmuştur. İlk Asya'da kurulmuştur. Sonra Avrupa'ya göç etmiştir.
- Sasanilerle birlikte İstanbul'u kuşatan ilkinin sadece Avarlar, ikinciye ise Sasanilerle yapmıştır.(İki kez kuşatmışlardır.)
- Üzenği Avarlar sayesinde Avrupa'ya taşındı.
- Hristiyanlığı benimsemişlerdir.
- Franklar son vermiştir.

2)Oğuzlar (Uzlar): Devlet değildir. Boydur

- Hristiyan ise Uzlar denir
- Bizans'a Ücretli askerlik yapmışlardır.
- Malazgirt Savaşı sırasında taraf değiştirmişlerdir. Bizans'tan ayrılıp "Büyük Selçuklu" tarafına geçtiler. (Peçeneklerde aynısını yapmıştır.)
- Hala Romanya'da varlardır. (Gagavuzlar denir. Hristiyanlardır)
- İslamiyet'i benimseyenlere ise "Türkmen" denir.
- Köktürkler ve Uygurların hâkimiyetinde yaşamışlardır. Uygurlar dağılınca Balkanlara göç etmişlerdir.

3)Peçenekler: (Devlet değildir. Boydur)

- Bizans'a Ücretli askerlik yapmışlardır.(Oğuzlar gibi)

- Malazgirt Savaşı sırasında taraf değiştirmişlerdir. (Oğuzlar gibi)
- Çaka beyliği ile İstanbul'u kuşatmışlardır.
- Kıpçaklar, Peçeneklere "Lebenium savaşı" ile son vermiştir.

4)Macarlar:

- İlk Türkoloji Enstitüsünü kurmuşlardır.
- 2008'den itibaren Türk Kurultayını düzenlerler.
- Daha sonra Katolik olmuşlardır.
- Mohaç savaşında yenilip Osmanlı'ya geçmişlerdir.

5)Bulgarlar:

A) İtil (Volga) Bulgarlar: Abbasiler almış Han zamanında İbni Fadlah'ı göndermişlerdir ve İslam dinine geçmişlerdir. İslamiyet'i kabul eden ilk Türk devletidir. İlk Türk-İslam hükümdarı Almış Han'dır.

B) Tuna Bulgar Devleti: Boris Han Hristiyanlığı benimsemiştir. Bu zamanda ilk defa han yerine "Çar" kelimesi kullanılmıştır.

6) Sibirler:

- Sibiryaya adını veren devlettir. (Yoldaş sapan anlamına gelir.)
- Buğanık adında bir kadın hükümdarları vardır.
- Balak Han Anadolu'ya sefer yapmıştır.

7)Hazarlar:

- Tek Musevi Türk Devleti
- Kürk yolu ile kürk ticareti yapmışlardır. Zenginleşmişlerdir.
- Hazarlar ve Türgişler Müslümanlığın yayılmasını engellemişlerdir. "Belencer Savaşı" durdurulmuştur.
- Hazarlar ilk defa kendilerine ücretli asker olmuşlardır.
- Hazarlar Barış Çağı yaşamışlardır.
- Hala Polonya'da Koray Türkleri olarak yaşarlar.

8)Kıpçaklar: (Sarımtırak, öfkeli anlamlarına gelir.)

- Kıpçaklar yüzünden Rusya Karadeniz'e inememiştir.
- Hristiyanlığı anlatmak için Codex Cumanicus adında Kıpçak sözlüğü yazmışlardır.
- Ruslarla mücadeleleri İgor destanında Oğuzlarla mücadelesi Dede Korkut masallarında geçer.
- Karadeniz'de yaşamışlardır. (Yaşadıkları yer Desti Kıpçak)
- Eyyübi ve Memluk ordularında görev yapmışlardır.

D. Orta Asya'da kurulan Türk Devletleri ve Boyları:

1) Köktürkler: (1. Göktürk)

- Türk adıyla kurulan ilk Türk devleti. / Merkezi Ötüken
- Kurucusu Bumin Kağan
- En parlak zamanı Mukan Kağan'dır. (Avarlara son vermiştir.)
- Tapo Kağan zamanında Budizm (Maniheizm)'i halka benimsetmek istemiştir.
- Bizanslarla siyasi münasebetleri olmuştur. Bizans, Köktürk devletine elçi (Zemukhas) göndermiştir. Köktürk ise Bizansa Maniach (Monyak) elçi göndermiştir.

2) Kutluklar: (2. Göktürk)

- Kurucusu Kutluk Kağan (İleriş: Derleyen, ünvanını aldı)
- Orhun Abideleri bu zamanda dikildi. (Vezir Tanyukuk'a ithafan ilk abide)
- Uygur, Basmil ve Kerkük Türkleri yıkmıştır.
- Kürşad 40 arkadaşı ile Kürşad ayaklanması yapmıştır ancak başarısız olmuştur. (Kürşad ilk istiklal ayaklanmayı başlatan kişidir.)
- Kutluk Kağan'ın emriyle Vezir Tanyuku (Aygıcı) bütün Türk devletlerini birleştirmiştir.
- Vezir Tanyuku (Aygıcı) Batılı tarihçiler tarafından Türklerin Bismarı olarak adlandırılır.
- Vezir Tanyukuk Köktürk kaynaklarında "Apa Tarkan" olarak geçer.

3) Uygur Devleti:

- Kelime anlamı "akraba, müttefik" anlamına gelir. Çin'de ise "Şahin gibi dolaşan"
- Kurucusu Kutluk Bilge Kül Kağan'dır.
- Merkez önce Ötüken'dir. Sonra Karabalsagun'a taşınmıştır.
- Böğü Kağan zamanında maniheizmi kabul ettiler. (Aytengri adını aldı)
- İlk toplu olarak yerleşik hayata geçen Türk topluluğudur. (Şehirlere: Baliğ denir)
- Maniheizm dinine geçtikten sonra:
- Et yemedikleri için savaşçılık özellikleri zamanla azaldı.
- Dua Kitabı basmak için matbaa kullanmışlardır.
- İlk defa kütüphane oluşturdular. Basılan kitaplar görselleştirildi.
- Şan, Opera, Pandemim' i ilk defa kullandılar.
- Orta Oyununu buldular. Türk Tiyatrosunun temelidir.
- İlk defa kağıt para (Çav) kullandılar.
- Vasiyetname, Velayetname gibi birçok hukuki mesele ve töreyi yazıya geçirdiler
- Nişa adında maden kullandılar. (Beyazlatmaya yarıyordu)
- Akupunktur, göz tedavisi ve çiçek aşısını kullandılar.
- Minyatür ve resim (fresko) ilk defa kullandılar
- Türk Bankacılığının temelini attılar.
- Tapınakları Kutbe şeklinde yapmışlardır ve Selçukluları mimaride etkileyerek külliyelerin temelini atmışlardır.
- En parlak dönemi Moyen-çur dönemidir. (Kırgızlar son vermiştir.)

4)Kırgızlar:

- Günümüzde Kırgızistan'dır.
- Yenisey Kitabelerini oluşturmuşlardır.
- Dünya'da ilk kez milletlerarası yarışmalar düzenlenmiştir.
- En uzun destan olan Manas destanı Kırgızlarındır.(Hala devam ediyor.)

5)Karluklar:

- İlk Müslüman Türk boyu
- Kısa Süreli devlet olmuşlardır.
- Talas savaşında Arapların yanında yer alıp savaşı Abbasilere kazandırmışlardır.
- Cengiz Han'a itaat eden ilk Türk boyu.
- Karahanlıların kuruluşunda etkili olmuşlardır.

6) Türgişler:

- Hükümdar Baga Tarkan'dır. Kendi adına para bastıran ilk Türk hükümdarı
- Hazarlar ile birlikte Müslüman Araplara karşı savaşmışlardır. (sulu kağan)

7) Akhunlar: (Eftalitler)

- Sasanilerde ortaya çıkan Mozdek isyanını bastırmaya yardım ettiler.
- Köktürk, Sasani ile işbirliği yaparak Akhunlar'ı yıkmışlardır.

8) Tobgaçlar:

- Çin'in kuzeyinde 2-3 sene varlığını sürdüren Türk Devleti'dir.

9) Oğuzlar:

- Kelime anlamı: "Kalabalık, kavim, topluluk" anlamına gelir.
- Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu Osmanlı Devleti'ni kuran boydur.